

Mummon lettuja kaaoksen keskellä – Lapin sodan evakko aika lapsen silmin

Merja Paksuniemi

Artikkeli käsittelee pohjoissuomalaisen lasten elämää toisen maailmansodan aikana, vuosina 1939–1945. Vuonna 1939 alkanut talvisota, sitä seuranneet jatko- ja Lapin sota muodostivat lähes kuuden vuoden tapahtumasarjan, johon sisältyi kaaosta ja suuria elämän muutoksia. Artikkelin tarkoituksena on kuvata lasten sotavuosiin liittyviä kokemuksia. Artikkelin tarkentuu käsittelemään muistoja evakkoon lähdöstä, evakossa olemisesta ja kotiin paluusta. Evakuointi-sanasta muovautui kansankielessä sana ”evakko”, jota artikkelissa käytetään. Aineisto koostuu viiden sotavuoden lapsena olleen haastatteluista, tutkimuskirjallisuudesta sekä arkistolähteistä. Haastattelut toteutettiin teemahaastattelun keinoin.

Tutkimusaineisto osoittaa, että lasten kokemukset sotavuosista ovat varsin tarkkoja, välähdyksenomaisia kuvauksia eri tapahtumista. Heidän kokemuksensa auttavat ymmärtämään sodan tapahtumia ja niiden vaikutuksia lapsiin myös globaalimmasta näkökulmasta katsottuna: miten elämänolosuhteet järjestäytyvät poikkeuksellisissa olosuhteissa? Artikkelin aineisto pohjautuu laajempaan Post doc -tutkimushankkeeseen ”Pohjois-Suomen sota-ajan lapset”.

Avainsanat: Lapin sota, lapsuus, evakko, toinen maailmansota, pakolaisuus

Johdanto

Saksa hyökkäsi Puolaan 1.9.1939, minkä seurauksena Ranska ja Iso-Britannia julistivat sodan Saksalle kaksi päivää myöhemmin. Toinen maailmansota oli alkanut. Viro, Latvia ja Liettua allekirjoittivat yhteistyösopimuksen Neuvostoliiton kanssa, mutta neuvottelut Suomen kanssa päättyivät tuloksettomina. Sodan uhka kohdistui myös Suomeen, ja maamme ulkopoliittinen tilanne Neuvostoliiton kanssa kiristyi. Talvisodan syttyessä 30.11.1939 vihollisjoukot olivat keskittyneet Petsamon ja siitä etelämpänä Kemijärven, Suomussalmen ja Kuhmon suunnille. Suomen joukko-osastot olivat puolestaan Petsamon ja Sallan suunnalla. Osastot olivat myös Kuhmon ja Suomussalmen suunnalla. (Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004, 13–15.) Suomi oli valmis-

tautunut talvisotaan huonosti. Aseet olivat vanhentuneita, ammuksista oli pula, eikä sotimiseen tarvittavaa materiaalia, kuten aseita ja armeijan vaatteita ollut kaikille. Suuri ero oli myös sotajoukkojen vahvuuksissa; Suomen armeijan vahvuus oli noin 340 000 miestä, Neuvostoliiton armeijassa sotilaita oli lähes miljoona. (Rajala 1990, 10.)

Talvisota päättyi maaliskuussa 1940, ja Suomi allekirjoitti rauhansopimuksen kovin ehdoin. Sopimus ei tuonut luottamusta Suomen ja Neuvostoliiton välille, ja maamme ulkopoliittinen johto liitoutui Saksan kanssa. Saksa miehitti Tanskan ja Norjan huhtikuussa 1940, ja suunnitteli myös hyökkäystä Neuvostoliittoon. Sopimus suomalaisten ja saksalaisten sotilaallisesta yhteistyöstä vahvistet-

Kirjoittaja KT Merja Paksuniemi toimii yliopistolehtorina Lapin yliopistossa sekä verkostotutkijana Siirtolaisuusinstituutissa.

tiin touko-kesäkuussa ja saksalaiset saapuivat jatkosodan aikana Pohjois-Suomeen, perustaen päämajansa Rovaniemelle (Rajala 1990, 9; Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004, 13; Ursin 1980, 17.) Vuonna 1943 kävi yhä selvemmäksi, että Saksa ja Suomi olivat häviämässä sodan. Suomi pyrki irrottautumaan sodasta Neuvostoliittoa vastaan.

Syyskuussa 1944 suomalaiset aloittivat Neuvostoliiton kanssa tehdyn sopimuksen mukaisesti sodan saksalaisia vastaan. Tämä ”sopusotana” alkanut näytelmä ei kuitenkaan miellyttänyt Suomeen saapunutta valvontakomissiota. Komissio vaati suomalaisilta tosisodan aloittamista miehittämällä uhaten. Suomen varsinaiset sotatoimet alkoivat 1.10., kun 3. divisioonan suorittama maihinnousu saksalaisten sivustaan Tornion ulkosatamassa käynnistyi. Pohjois-Suomesta tuli sotatanner. Pohjois-Suomessa oli tuolloin yli 200 000 saksalaista mukanaan lähes vuoden taisteluväestö. (Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004, 15–20.)

Viimeiset saksalaiset toteuttivat poltetun maan taktiikkaa tuhoamalla systemaattisesti Lapin rakennuksia, joista tuhoutui 80–90 %. Saksalaiset tuhosivat sillat, rummut, puhelinlinjat sekä miinoittivat tiet ja tienvierustat. (Virkkunen 2012, 11–15.) Sotatoimet tarkoittivat sitä, että viimeistään tässä vaiheessa Lapin väestö täytyi evakuoida. Evakuoinnin aloittaminen sai liikkeelle 168 000 henkilöä, jolloin lähinnä naisia, lapsia ja vanhuksia siirrettiin Oulun ja Vaasan lääneihin sekä Ruotsin puolelle. Lapin maakunta väestöineen ja karjoineen oli evakuoituna vähintään Oulujoen eteläpuolelle tai Pohjois-Ruotsiin (KA, Puolustushallinnon asiakirjat, Lapin evakuointikäskyt.) Evakuointi tapahtui usein yllättäen ja odottamatta.

Suomen hallitus neuvotteli vuonna 1944 Ruotsin kanssa mahdollisuudesta evakuoida Lapin väestöä Ruotsiin. Sopimus allekirjoitettiin, ja se koski noin 100 000 henkilön evakuointia. Pohjois-Suomen evakuointi oli jaettu neljään kiireellisyysvyöhykkeeseen, joten evakuointi tapahtui eri aikataulussa riippuen siitä, mihin kiireellisyysvyöhykkeeseen koti sijoittui (KA, Puolustushallinnon asiakirjat, Lapin evakuointikäskyt.) Evakuoinnin nopeasta organisoinnista kertoo se, että kun Ruotsin hallitus antoi suostumuksen evakuoinnin aloittamisesta Rovaniemen kauppalassa ja maalaiskunnassa 15.9.1944, ensimmäinen evakkojuna saapui Haaparannalle seuraavana aamuna (Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004, 29).

Samoilla pohjoisen teillä liikkivat saksalaiset pohjoiseen kintereillään suomalaiset joukot, vastaavasti lappilaiset evakot kulkevat tavaroineen ja karjoineen etelään sekä länteen. Yhteensä kolme neljäsosaa Lapin väestöstä evakuoitiin. Ruotsiin siirrettiin yli 56 000 evakkoa, joiden vastaanottamiseen Ruotsi käynnisti operaation. Kesällä 1944 evakkoon lähti myös Lapin läänin pohjoisten ja itäisten kuntien 12 000 asukasta pakoon Neuvostoliiton kaukopartioita. (KA, Puolustushallinnon asiakirjat, Lapin evakuointikäskyt. Ks. Ursin 1980, 29–30.) Evakot pyrittiin sijoittamaan kotikunnittain ja -kylittäin. Evakuointi oli henkisesti raskasta sekä aikuisille että lapsille. Matka oli kaaottinen, tiet olivat täynnä kulkijoita ja taustalla kuului usein sodan äänet. (Kortelainen 2008, 15–18; Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004.)

Aikaisempien evakkoaikaa kohdistuvien tutkimusten mukaan lapset ja aikuiset kokivat evakkomatkan raskaaksi ja hitaaksi. Yleensä matkaan kuului useita päiviä. Matkaa taitettiin äitien, sisarusien, isovanhempien ja muiden lähisukulaisten, tai saman asuinalueen ihmisten kanssa. Evakkomatka oli sekasortoista ja matkalle lähteminen tapahtui usein kiireessä. Aikuisen läsnäolo loi lapsille turvallisuuden tunnetta, tosin aikuisen negatiiviset tunteukset välittyivät myös lapsiin. Evakkoajana ikävä kohdistui kotiin ja paikkakuntaan, jossa lapsuutta oli vietetty. Koti tarkoitti myös arjen askareita ja tuttuja elämän rutiineja. Kotiin liittyy ajatus arjesta, perheestä, suvusta, ystäväistä, turvasta, suojasta ja sosiaalisista verkostoista. (Kujala 2007, 176; Oksanen 2007, 69; Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004; Sallinen-Gimpl 2005.)

Tutkimusmetodi

Sodan kokemusten tutkimisessa ollaan tekemisissä diakronisten tekijöiden kanssa. Nämä muodostavat prosessin, jossa omat kokemukset muotoutuvat sotamuistoiksi. Tutkimuksen kannalta ei ole niinkään tärkeää, mitä tapahtui, vaan se, kuinka ihmiset tämän tapahtuman ymmärsivät. (Hyrkkänen 2002, 57.) Tutkimus on lasten kokemusmaailmaa evakkoajasta, miten he sen henkilökohtaisesti kokivat. Kysymyksessä on aihe, jota ei voida tavoittaa asiakirjojen avulla, ja sen vuoksi tarvitaan muistitie-

toa (ks. Kivimäki 2006, 75–85). Tutkimusongelmiksi asetettiin seuraavat kaksi teemaa:

1. Millaisia muistoja lapsilla oli evakkoajan kokemuksista?
2. Onko sota-ajan kokemuksista löydettävissä yhteisiä piirteitä?

Tutkimusote on kvalitatiivis-historiallinen tutkimus, joka mahdollisimman totuudenmukaisesti esittää todellisuuden siten, kuin se on ollut. Tärkeämpää on hahmottaa yleisesti kokijan ja ympäröivän todellisuuden vuorovaikutussuhdetta sodan oloissa, kuin tuottaa yksityiskohtaista tietoa sotakokemuksen sisällöstä. (Ks. Hyrkkänen 2002; Kivimäki 2006, 83–84.) Sodan kokemushistoriaa tutkittaessa ollaan tekemisissä muistinvaraisen tiedon kanssa. Muistelun tuloksena tuotettua muistitietoaineistoa voidaan ymmärtää menneisyyttä käsitteleväksi puheeksi. Muistelu on myös menneisyyden mieleen palauttamista, jakamista, pohtimista ja oman elämän paikantamista osaksi historiaa. (Abbott 2002; Fingerroos ym. 2006.) Juuri muistitietoaineiston hyödyntämisellä voidaan tulkita menneisyyttä ja sitä, miten menneisyys on koettu. Muistelun tuloksena tuotettua muistitietoaineistoa voidaan ymmärtää menneisyyttä käsitteleväksi puheeksi. Muistelu on myös menneisyyden mieleen palauttamista, jakamista, pohtimista ja oman elämän paikantamista osaksi historiaa. Muisteluaineiston tulkinnan kautta tutkijat ovatkin konstruoineet selviytymiskertomuksia, joiden tarkoituksena on tuoda esiin se, miten elämän vastoinkäymiset on voitettu ja miten ne on kestäetty.

Artikkelin tutkimusaineisto kerättiin haastatteleamalla avoimen haastattelun keinoin viittä Pohjois-Suomen sota-ajan lasta. Haastattelut etenivät vuorovaikutuksessa tutkijan ja haastateltavien kanssa, jossa pysyteltiin evakko aikaan liittyvien teemojen parissa (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000). Haastattelut ovat tutkimushenkilöiden tulkintoja kokemuksistaan, heidän todellisuudestaan. Tutkimusta tehtäessä oltiin tietoisia siitä, että muistitieto voi olla joskus jopa virheellistä: lapsena tapahtuneet asiat ovat saattaneet muuttua mielessä vuosien aikana. Tutkijan tehtävänä onkin ratkaista se, missä mielessä ja missä tarkoituksessa muistelijan muisto on totta. Hänen vastuullaan on kokonaiskuvan luominen aiheesta. (Ruusuvuori & Tiittula 2005.)

Tutkijan tulee olla tietoinen siitä, että menneisyyttä ei aina voida täysin tavoittaa siten, kun menneisyyttä eläneet ihmiset ovat sen kokeneet. Tutkimuksen keskiössä on tapahtumien kuvaaminen lapsen silmin. Tutkimus ei etene historialliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan kronologisesti, vaan teemoittain. Valintaa perustellaan sillä, että sota-aika on kokonaisuus lapsen elämässä, monen vuoden jatkunut sekasorto ja epävakaa elämäntilanne. Tutkimukseen haastateltavat henkilöt eivät lapsena tienneet, mikä sota oli milloinkin menossa. Esimerkiksi Jaakko sanoi: ”Mie en muista ollenkaan että mikä vuosi tai sota se oli...” Haastateltavien kertomukset perustuivat pitkälti vuodenaikoihin, kuten syystalveen, kevääseen ja kesään. Esimerkiksi Kaarina totesi: ”Kesä ko se oli, kesä sota en mie muista nimeä.” Sodan kokeneet eivät kertoneet muistojaan sotahistoriaan vaan omiin kokemusmaailmoihinsa peilaten.

Haastattelut litteroitiin sanatarkasti, ja tutkimusaineiston analyysissä käytetään aineistosta suoria lainauksia. Tämä omalta osaltaan tukee tutkimuksen luotettavuutta. Haastateltavat ovat kaikki kotoisin Lapin läänin alueelta. Irma-Liisa syntyi Kemissä vuonna 1931, Jaakko vuonna 1939 Nelliväärassa, Kaarina vuonna 1936 Songassa, Oskari vuonna 1938 Vanttausjärvellä ja Matti vuonna 1928 Rovaniemellä. Artikkelin keskiössä on siis lapsen kokemusmaailman selvittäminen, ei sodan yksityiskohtaisten tapahtumien selventäminen (Ks. Hyrkkänen 2002; Kivimäki 2006, 83–84).

Tutkimustulokset

Lähtö evakkoon

Haastateltavat muistelivat sodan läsnäoloa eri tavoin. Osa heistä oli kokenut pommituksia, osa oli nähnyt sotatoimia kauempaa. Oskari kertoi sodan kokemuksistaan seuraavasti: ”Jatkosodan aikana pommikoneet lensivät kotijärven yli, tulivat idästä ja lensivät länteen. Mieleeni jäi että pommikoneita oli kymmenkunta, joiden ympärillä pyöri hävittäjiä. Jonkin ajan kuluttua kuului pommien räjähdyksiä, meidänkin kotona akkunat tärisivät. Ikkunat oli peitetty verhoilla, että hävittäjäkoneet eivät nähneet valoja.” Usein vihollisten lentokoneet merkitsivät

lapsille ensimmäistä konkreettista kohtaamista sodan kanssa (Näre 2007, 196). Myös Kaarina kertoi kokeneensa sodan läsnäolon. Hän kertoi: ”Se oli syksyä, aikaisemmin jo peitettiin ikkunat kun pommitus tuli ja Rovaniemeä pommitettiin, niin sehän näky ja kuulu meillekin asti. Aina kun tuli ilmahälytys, niin juostiin navetan seinän viereen pommitusuojaan.” Kaarina kertoi myös siitä, että hänen kokemuksensa sotatoimista olivat sodan äänet ja valot, jotka kantautuivat hänen kotipaikalleen, kun Rovaniemeä pommitettiin. Vaikka sotatoimet olivatkin 30 km:n päässä, heillä oli ohjeistukset siitä, miten tuli toimia viholliskoneiden saapuessa. Ikkunoiden peittäminen oli yleinen sota-ajan käytäntö. Toisinaan ilmahälytyksen tultua maaseudulla katkaistiin sähköt, jolloin laajempi alue pimeni (Näre 2007, 196).

Aina ei lapsille kerrottu tilanteen vakavuudesta, vaikka sota oli kotinurkillla. Irma-Liisa kertoi seuraavasti: ”Kun suomalaiset ajo saksalaisia pois, niin me lapset juostiin yhdelle kedolle, niin siellä ojassa oli niitä suomalaisia sotilaita. Ja ne kauhistu, että onko siviilejä täällä välissä! Että menkää äkkiä johonki kellariin ja sanokaa vanhemmillekin, että nyt kellariin, kohta paukkuu! Ja kohta rupes paukkumaan! Ja mentiin kellariin, ja kun pauke lakkasi, niin me juostiin pommitusuojaan. Vähän kyyryssä, sillä pauke kävi ja kuulat vinku. Naapurin poika tien toisella puolen,

se jäi portaille, siihen osu. Että näin lähellä se on olu meillä kuolema. Meidät vietiin koko perhe Ruotsiin, perheittäin siellä oltiin.” Joskus aikuiset keksivät hätävalheita lasten kysymyksiin, sillä lapsia halettiin varjella (Oksanen 2007, 72).

Matti muisteli: ”Kun ilmahälytys tuli, se oli kamottava. Ja kun alkoi Rovaniemen pommitukset, usein yölläki. Meillä oli tuossa lähellä maakellari, ja me juostiin sinne pommitusuojaan, ja siihen tuli naapureitaki niin paljon kun sinne sopi. Kukkaan ei voinu istua, kaikki oli tiukassa siellä”. Sotatoimet tulivat lähemmäksi siviiliasutusta, joten evakkoon lähteminen oli vääjäämättä edessä (KA, Puolustushallinnon asiakirjat, Lapin evakuointikäskyt).

Kaarinan mukaan heille tuli tieto evakkoon lähtemisestä hyvissä ajoin, äiti ehti esimerkiksi ompelamaan lapsilleen evakkovaatteet matkaan: ”Se on jäänyt mieleen, että mummo itki ja äiti. Sitä valmisteltiin sitä lähtöä. Ei tietty päivää, mutta valmisteltiin lähtöä. Koulussa oltiin, ja muistan sen päivän, kun opettaja sano, että enää ei tulla kouluun. Muistan, että sieltä sain ottaa semmosen puupenaalin matkaan. Meitä oli neljä lasta, äiti laitto kaikille vaatteet valmiiksi, ompeli, mistä nyt saatto ommella, tädin vaatteista etupäässä. Kaikille oli vieraskamarissa tuoli, jossa oli omat vaatteet ja mie muistan ko me käytiin aina silittelemässä niitä vaatteita, että koska

ne saa laittaa päälle. Evakolähtö-vaatteet, ne oli valmiina. Semmonen kuva on jäänyt, että lehmät lähti ensin tädin ja setän kanssa, joka talosta yksi niitten lehmien mukana. Mummo meni hevosella, ja sillä oli sonni kettingissä perässä. Sitten me muut käveltiin tienvarteen ja lähetettiin kuorma-autoilla Rovaniemen asemalle, josta noustiin junaan. Koko kylä lähti yhtä aikaa. Oli tosi ahdasta ja lapset itki. Torniossa pysähtyi, kun siitä sitten mentiin yli Ruotsin puolelle semmonsella lautalla. Ennen kun lähetettiin kotoa, niin pappa teki semmosen ison puulaatikon johon laitettiin astioita ja tär-

Kuva 1. Pienokaisia odottamassa junaan pääsyä. Rovaniemi 17.9.1944. (SA-kuva.)

keimpiä tavaroita ja se piilotettiin mettäniityllä olevaan vanhaan latoon heinien alle!” Väestö koottiin yhteen ja kuljetettiin suurempiin keskuksiin, joista matkaa jatkettiin evakuointisuunnitelmassa määrättyyn yllimenopaikkaan Ruotsin puolelle (KA, Puolustushallinnon asiakirjat, Lapin evakuointikäskyt).

Jaakko muisteli seuraavalla tavalla: ”Kaikki lähetettiin evakkoon, koko perhe. Ensin oltiin lyhyt reissu Nellimössä, ja palttiin takasin. Sitten tuli tämä uus reissu heti perään. Tavaraa ei tullut paljoa mukaan, mitä nyt saamelaiset ottaa. Meillähän jäi tavarat ja porot ja kaikki.” Partisaaniuhan vuoksi saamelaisia evakuoitiin asumaan turvallisemmalle asuinalueelle ensimmäisen kerran jo ennen Lapin sodan alkamista (KA, Puolustushallinnon asiakirjat, Lapin evakuointikäskyt). Saamelaiset eivät voineet ottaa mukaansa tavaroitaan eivätkä ruokaa, sillä lähtö evakkoon tapahtui nopeasti. (Aikio 2000; Lehtola 1994).

Oskari kertoi evakkoon lähdöstään Rovaniemen maalaiskunnasta seuraavasti: ”Evakkoon lähdettiin syksyllä 1944. Olin silloin kuusi vuotta vanha. Perheemme vietiin Ruotsiin, samoin kaikki kyläläiset. Matkasimme aluksi hevosen kärryissä Rovaniemelle. Muistaakseni sieltä junassa Tornioon ja edelleen evakkopaikkaan. Siellä majoituimme vanhalle koululle. Se oli semmosta kaaosta.” Oskari tarkoitti perheellään äitiään ja sisaruksiaan sekä isovanhempiaan, jotka asuivat samalla kylällä. Hänen isänsä oli sotimassa rintamalla. Oskarin kanssa samaan evakuointipaikkaan sijoitettiin myös muita saman kylän asukkaita. Käytäntö oli varsin yleinen, kuten Kaarinakin kertoi. Suurten väkijoukkojen evakuointi oli suunniteltu siten, että se tapahtui asuinpaikkakunnittain (KA, Puolustushallinnon asiakirjat, Lapin evakuointikäskyt; Kortelainen 2008, 15–18; Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004). Hyvin suunnitellusta ja organisoidusta evakuoinnista huolimatta yksittäisiä henkilöitä saattoi ajautua evakkoryhmästään erilleen (Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004).

Kuva 2. Rovaniemen maalaiskunnan Sinetästä ja Ylikylästä saapuneet sadat evakot odottavat eteenpäin pääsyä. Haaparanta 19.09.1944. (SA-kuva.)

Sotavuosina lapset ottivat evakkomatkoilla suurtakin vastuuta tehtävistä. Näitä olivat esimerkiksi nuoremista sisaruksista huolehtiminen ja evakkokuljetuksissa auttaminen. Vastuu kasvoi lapsen iän mukaan (ks. Sallinen–Gimpl 2005, 21–24). Matti muisteli seuraavalla tavalla: ”Isä oli sotasairaalassa, kun meidän piti lähteä evakkoon. Minä olin 16-vuotias, vanhin poika. Minun piti organisoida koko evakkoon lähtö. Ja meillä oli karjaa tuossa lähellä. Naapurin isäntä tuli ilmoittamaan, että karjan pitää olla tuossa tien risteyksessä, ne viedään pois, ei tietty minne. Minun 14- vai 15-vuotias sisko ja 13-vuotias veli lähtivät viemään niitä lehmiä, ja minä jäin nuorimman veljen kans, joka oli 10 vuotta, kotiin. Ja täällä ei ollut ketään suomalaista enää, saksalaisia oli, muttei ainuttakaan suomalaista. Ja minä, että pitää meidän jonnekin lähteä. Laitoin kärryihin korkeat laidat, että mie sain sinne tavaraa. Mutta siitä tuli niin raskas, ettei hevonen jaksanu sitä vettä. Ja kun ei tietty mihin mennäänkään. Mutta me purettiin se ja tehtiin uudestaan kevyempi ja lähetettiin ajelemaan, eikä me tietty että mihin. Mutta ko satapäinen karja oli menny siitä etukäteen, niin olihan se merkinny sen tien niin että me osattiin jonnekin. Ja matkalla tavoitettiin kaksi naapurin isäntää ja niillä muutama poika mukana. Ja me kolme päivää ajeltiin, niin me löysimme itsemme Haa-

parannalta. Siellä oli Lapin läänistä hyvin paljon väkeä”. Matin äiti oli kuollut ennen sotavuosia, joten perheen ja karjan evakkoon lähtemisen suunnitelu ja organisointi oli hänen harteillaan. Karjan jättämät jäljet olivat selvät, sillä karjan siirtäminen karjaleireille tapahtui ennen siviiliväestön evakuointia (KA, Puolustushallinnon asiakirjat, Lapin evakuointikäskyt). Kokonaisuudessaan 21 000 nautaeläintä ja 4 000 hevosta siirtyi Ruotsin puolelle keskenkasvuisten tyttöjen ja poikien, nuorten sekä perheettömien naisten saattelemana (KA, Puolustushallinnon asiakirjat, Lapin evakuointikäskyt).

Evakuointi oli haastateltaville henkisesti raskasta, ja he kuvasivat matkaa kaoottiseksi. Lapset jättivät taakseen tutut maisemat, kodin ja tavarat. (Irma-Liisa, Kaarina. Oskari, Matti. Ks. Sallinen-Gimpl 2005.) Evakkomatka oli pitkä, ja se tapahtui yhteiskuljetuksina. Muistoissa olivat ahtaat kuorma-autolavat ja junavaunut, leirit sekä itkevät lapset. Tyypillistä oli myös se, että matkaa tehtiin monen pysähdyksen kautta. Haastateltavista Irma-Liisa, Jaakko, Oskari ja Matti totesivat evakkoon lähdön tapahtuneen nopeasti, ilman ennakkointia. Kaarinan perheessä sen sijaan ehdittiin valmistella lähtöä etukäteen. Lasten erityisenä pelkona evakkomatkoilla oli äidistä eksyminen: tätä pelättiin enemmän kuin pommituksia (Oksanen 2007, 78). Haastateltavista ei kukaan kertonut, että he olisivat joutuneet eroon äideistään. He olivat tyytyväisiä siihen, että saivat matkustaa tuttujien aikuisten kanssa. Lapset tunsivat epätietoisuutta siitä, mihin he olivat menossa ja mitä tapahtui. (Ks. Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004.) Evakkomatka oli monelle lapselle ensimmäinen kokemus hätätilasta (Oksanen 2007, 77–81).

Perillä evakkopaikassa

Oskari muisteli evakkopaikalle saapumista ja elämää siellä seuraavasti: ”Heti alkuun kaikki joutuivat täisaunaan. Koulun alue oli aidattu piikkilanka-aidalla. Alueen portilla oli vartijat, jotka päästivät ulos vain äärimmäisessä tarpeessa. Olimme karanteenissa joitakin kuukausia.” Ruotsin kuninkaallinen lääkintöhallitus oli määrännyt, että evakoille oli tehtävä saniteettikäsittely rajan ylityksen jälkeen. Taroituksena oli ehkäistä mahdollisten tautien leviäminen. Heille tehtiin myös lääkärintarkastus. (Rau-

tio, Korteniemi & Vuopio 2004, 80; Salminen 2007, 298.) Oskari ei viettänyt kovin pitkää aikaa evakkopaikassa, sillä hänet ja hänen siskonsa lähetettiin sotalapsiksi ruotsalaisiin perheisiin. Oskari kuvasi tapahtumaa seuraavasti: ”Minut ja vanhempi sisareni lähetettiin sotalapsiksi Keski-Ruotsiin. Meidät pantiin junaan lappu kaulassa. Muistan, että koko matkan itkin. Sisareni yritti lohduttaa minua. Junassa oli ahdasta, siellä oli myös ruotsalaisia sotilaita. Olimme väsyneitä. Sotilaat antoivat meidän nukkua penkeillä, he itse istuivat lattialla. Perillä minua odotti uusi äiti ja isä, sisar ja veli.” Oskari kertoi kiintyneensä perheen äitiin ja turvautui häneen Ruotsissa asuessaan. Sotalapsia siirrettiin Suomesta yhteensä 70 000–80 000 (Kavén 2010; Salminen 2007). Yleinen mielipide oli, että lapset olivat turvassa Ruotsissa.

Kaarinan mukaan perille päästyä ensin peseydyttiin, jonka jälkeen majoituttiin: ”Ensimmäisessä yösiijassa oli meitä tuttuja, mutta myös muita Ounasjokivarresta. Mutta paljon meitä oli saman kyläläisiä. Se oli semmonen iso elokuvateatteri, mihin meät vietiin. Siellä oli kerrossänkyjä, ja sieltä sitte alettiin ripottelemaan eri paikkoihin. Meitä asu monta perhettä samassa huoneessa, ahdasta oli. Meitä oli siellä ruotsalaisia sotilaita vastassa, tosi mukavia. Ne anto hedelmiä ja karkkia. Mie muistan kun mie sain appelsiinin ja kaksi karkkia, niissä oli punaiset raidat.”

Kaarina siirtyi ensimmäisestä evakkopaikastaan kuorma-autolla toiselle paikkakunnalle, jossa hänen mummonsä oli karjan kanssa. Hän oli evakkoajan lopun siellä. Kaarinan mukaan asuminen mummon luona oli mukavaa aikaa: ”Mummolla oli aikaa. Ja asuminen karjan kanssa tarkoitti, että maitoa oli saatavilla. Jostaki se mummo hommasi jauhoja ja paisto lettuja! Että ne oli hyviä. Muistan vieläki niiden maun!” Kaarinan mukaan paikasta toiseen vaihtamista tapahtui paitsi evakkomatalla, myös Ruotsissa paikan päällä. Evakot saapuivat ensin vastaanottopisteisiin, joista heidät siirrettiin kokoamisleireille. Yleensä he viettivät sotilasvyöhykkeellä olevalla kokoamisleirillä joitakin vuorokausia, jolloin heidät rekisteröitiin ja tehtiin tarkastukset. Tämän jälkeen heidät siirrettiin karanteenileireihin, jossa vietettiin vähintään 14 vuorokautta, ja tämän jälkeen he pääsivät varsinaisiin sijoituspaikkoihin, leirikyliin. (Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004, 28, 99–

Kuva 3. Ruotsalainen majuri antaa makeisia evakkolapsille. Haaparanta 10.09.1944 (SA-kuva.)

103.) Myös Jaakko ja Matti kertoivat olleensa sijoitettuna perheensä kanssa yhteismajoituksessa. Jaakko muisteli: ”Evakossa oltiin Kalajoella Maikkulassa meren rannassa. Semmosessa parakissa oltiin, jossa oli portaat ylöspäin. Siellä oli paljon väkeä ja ahdasta.” Talven mittaan esiintyi saamelaiden evakkojen asumiseen, vaatteisiin ja muonitukseen liittyviä ongelmia (Aikio 2000; Lehtola 1994). Evakoiden asumuksina toimivat etenkin sijoituksen alkuvaiheessa erilaiset julkiset rakennukset, kuten seurakuntatalot, seurojentalot, elokuvateatterit, voimistelusalit ja koulut (Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004, 105).

Haastateltavien mukaan evakkopaikoilla oli säännölliset ruokailuhetket, jotka olivat mieleen painuneita tapahtumia. Esimerkiksi Kaarina muisteli: ”Siellä oli kauhian pitkät pöydät ja paljon syöjiä! Keittoja oli melko useasti.” Ruotsalainen ruokavalioli evakoille outoa ja sokeripitoisempaa kuin mihin he olivat kotimaassaan tottuneet. Mahdollisuuksien mukaan ruokalistoiissa huomioitiin evakkojen toiveita. (Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004, 121–123.) Evakkopaikassa aikuiset auttoivat, tai haiketuivat evakkopaikan ulkopuolelle töihin mahdollisuuksien mukaisesti. Oskari kertoi: ”Äitimme oli töissä alueen ruokalassa.” Kaarina kertoi äitinsä työnteosta seuraavasti: ”Äiti meni piiaksi yhteen taloon, niin täti hoiti meitä. Naisia ja lapsia meitä oli siellä tosi paljon ja vanhempia miehiä, mutta isät ja sotaikäiset pojat oli sotimassa.” Aikuisille maksettiin palkka tehdystä työstä (Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004, 118–119). Lapsilla oli Kaarinan mukaan mahdollisuus myös koulunkäyntiin: ”Koulu siellä oli myös, semmonen kylmä rukoushuone, pitkät penkit, joiden päällä istuttiin. Yksi opettaja, joka oli myös evakko, opetti meitä. Materiaali oli vaatimatonta, vihkoja oli ja joitakin suomenkielisiä kirjoja.” (Ks. Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004, 147–148.)

Muutoin lasten aika kului leikkiessä. Kaarina jatkoi: ”Ja me lapsethan leikittiin tietenkin, vaikka ei siellä kyllä leluja ollu. Käpylehmiäkään ei voitu tehdä, kun oltiin keskustassa majoittuneina. Mutta potkuri oli, jolla me potkuteltiin talvella. Ja vanhasta rikki menneestä patjansuojasta vedettiin narut irti ja opetettiin kutomaan.”

Oskarin evakkopaikalla oli leluja lapsille. Hän kertoi: ”Sinne tuotiin myös Amerikasta vaatteita, kenkiä ja leluja. Suomalaisnaiset jakoivat niitä halukkaille. Minä sain esimerkiksi nallipyssyn, jonka yksi vanhempi poika minulta huijasi muutamalla kruunulla. Sain lelun takaisin itselleni mummun avustuksella ja kauppa purkaantui.” Ruotsin hallitus pyrki lahjoittamaan yhdessä eri hyväntekeväisyysjärjestöjen kanssa evakoille vaatteita ja leluja. Keräyksessä pyrittiin ottamaan vastaan rauhanomaisia leluja, ja saamaan lapset unohtamaan kokemuksensa sodasta. (Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004, 84–85.) Oskarin muistama nallipyssy oli kuitenkin päässyt lahjoitettujen lelujen joukkoon.

Lasten leikeistä kertoi myös Jaakko: ”Emännät hätänty ko me lapset mentiin meren rantaan, kato nousuvesi ja laskuvesi, siellä oli semmosia luolia, jonne me haluttiin.” Myös Jaakko kertoi siitä, että evakkopaikassa Suomessa oli sairaala, ruokala ja muita tarpeellisia paikkoja. Hänen mukaansa aikuiset tekivät töitä ja auttoivat kykyjensä mukaan. Lapsilla oli vapaampaa ja he saivat leikkiä keskenään. Leikkiminen vei lasten ajatukset toisaalle

ja leikin avulla he pystyivät myös käsittelemään tapahtumia ympärillään. (Ks. Tepora 2007, 31–33.)

Takaisin kotiin

Kun saksalaiset sotajoukot oli saatu perääntymään, alkoi väestö palata kotipaikoilleen. Neuvostoliitolle menetettyjen alueiden väestö tuli sijoittaa uusille asuinpaikoille. Sodan aiheuttamat menetykset Lapissa olivat raskaat, sillä suurin osa Lapista oli tuhoutunut, ja valtaosa Lapista oli rakennettava uudestaan. (Ks. Virkkunen 2012, 11.) Viimein koitti kotiin lähtö. Matti kertoi, kuinka hän ei malttanut odottaa varsinaista lähtöpäivää: ”Ja sitten eräänä päivänä radiosta kuultiin, että joukkomme ovat vallanneet täydellisesti hävitetyn Rovaniemen. Se oli kauhea uutinen se tuho, mutta ilonen tietenkin, että sota oli ohi. Muutaman päivän päästä tuli tieto, että jaatilalaiset ja tervolalaiset saivat lähteä kotiin, kun heidän kyliään ei oltu poltettu. Ja minä onneton valehtelin, että minä olen Muurolasta. Ja minä pääsin niitten kanssa lähtemään. Sen pikkuväljen mie jätin sinne, siellä oli niin paljon suomalaisia, että ne piti huolta. Ja ko me ajettiin taas monta päivää, se oli hidasta kyytiä. Tiet oli säretty ja sillat räjäytetty, ja niitä pioneerien siltoja pitkin piti mennä. Ja hevoset ei meinanneet tohtia, ne piti taluttaa. Ja Muurolassa kuulin, että minun koti olisi jäänyt pystyyn! Mie aamalla lähin Muurolasta, olin yötä siellä, ja tulin yksin Rovaniemelle.”

Kuva 4. Rovaniemen raunioilta. Rovaniemi 11.04.1945. (SA-kuva.)

Kaarina tuli takaisin Suomeen muiden kotipaikkakuntansa evakkojen kanssa. Hän muisteli: ”Ennen kun lähdettiin kotiin, saatiin korteilla vaihtaa sokeria ja jauhoja, mullaki oli oma pieni laatikko ja siinä ruokatarvikkeita. Kuorma-autolla muistan tulleen Ruotsista takaisin.” Suomessa oli aloitettu elintarvikkeiden säännöstely, mikä toimi ostokorttien avulla (Jermo 1977), Ruotsista mukaan annetut ruokapaketit tulivat siis tarpeeseen.

”Oli ihana kun alko näkymään kodin maisemat! Tien varressa kaikki talot oli poltettuina. Lehmäporukka oli menny kotiin jo etukäteen, ja täti oli edellä siivonnut. Että oli mahtava tunne olla kotona! Ja nehän oli säilyne ne arvotavarat siellä puulaatikossa kun tultiin takasin! Mutta paljon oli kotona särjetty.” Näin iloiset olivat Kaarinan kotiin palaamisen tunnelmat. Samanlaiset tunnelmat olivat myös Matilla: ”Ei yhtä ainutta siviili-ihmistä näkyny. Sotilaita oli joitaki. Ja ko mie ajelin tännepäin, niin tuossa aivan puolen kilometrin päässä kaikki tutut talot oli raunioina. Ja mie mietin, että miten ihmeessä saksalaiset olis voineet jättää yhen pikku mökin pystyyn. Siinä oli sitten meidän iso varasto poltetu. Ja mie mietin, että miksi mie lähin sieltä Ruotsista. Ja ko mie pääsin lähemmäs, niin mökin ääri- viivat hämmöttivät! Että ne surun kyyneleet muuttu ilon kyyneleiksi!

Menin sisälle, niin siellä oli sotilaita majoitettuna, siellä oli kolme sotilasta, niillä oli sääasema siinä. Ne kysy, että mikäs siviilimies sieltä tulee? Mie sanoin, että mie olen tämän talon väkeä ja jään asumaan. Ne kysy, että millä sie meinaat elää, ettei täällä ole kauppoja. Mie sanoin niille, että mulla on evästä kärkyissä, mulla oli ruotsalaista kuivamuonaa. Mutta eihän ne kauaa kestäny, olin sitte sotilaitten muonilla. Niiden kans mie siellä asuin. Isä pääsi sotasairaalaan joskus joulukuun alussa. Sisko ja veljet jäivät Ruotsiin, ja tulivat karjan kansa vasta keväällä pois. Täällä oli hässäkää ko oli miinotettu. Ei kärsiny mennä pois tieltä, siellä oli vaara.” Sotavuosien jälkeen vuosien 1944–1949 aikana

Pohjois-Suomessa menehtyi miina- ja räjähdeonnettomuuksissa yhteensä 198 siviilihenkilöä. Heidän joukossaan oli myös lapsia. (Virkkunen 2012, 26–27, 59.)

Kaarinan ja Matin perheet pystyivät muuttamaan omaan kotiin evakkomatkan jälkeen. Irma-Liisan tilanne oli toisenlainen: ”Me tultiin Suomeen pieneen taloon, yhteen pikkupuolen huoneeseen muutettiin asumaan. Meille tuli huonekalujakin, kun sotilaat auttoivat äitiä. Siinä oli varmaankin sota-ajan saalista, komeita huonekaluja, joita ei meikäläisillä ollut mahdollisuus saada. Taloja oli jäänyt tyhjilleen, ja niistähän ne oli tietenkin otettu.”

Samanlainen tilanne oli myös Oskarin perheellä: ”Kun vihdoinkin pääsin kotiin, niin kotimme oli poltettu. Rakennuksessa oli ainoastaan yksi huone keittiösyvennykseen. Huoneessa asui neljä perhettä, varmaankin 12–14 henkeä. Se oli minulle aikamoinen shokki, enkä osannut suomen kieltä, kun olin sen Ruotsissa asuessani unohtanut.” Kotiin palaaminen oli tunnepitoinen hetki haastateltavien muistoissa. Kodin ja tuttujen paikkojen merkitys näiden lasten elämässä olivat tärkeitä. Kotiin liittyvät arkirutiinit, tutut ihmiset sekä sosiaalinen verkosto. Verkostoon kuuluminen tarkoitti paluuta arkeen ja tavalliseen elämään. (Irma-Liisa, Kaarina, Oskari, Matti. Ks. Kujala 2007, 176; Oksanen 2007, 69; Sallinen-Gimpl 2005.)

Suurin muutos tapahtui Jaakon kotiin palaamisessa. Hänen kotinsa oli sijainnut alueella, joka luovutettiin Neuvostoliitolle (ks. Kortelainen 2008). Jaako kertoi seuraavasti: ”Kun Lapin sota päätty tultiin Rovaniemelle ja sieltä kuorma-autolla Ivaloon. Sieltä sitten eteenpäin Nellimöön. Me ei päästy takasin kotipaikalle, sillä Suomi menetti käsivarren ja koti jäi sinne. Porotalous ei säilynyt perheen elinkeinona ko porot jäi sinne. Koko kolttasaamelaisen heimo hajaantu eri paikkoihin asumaan. Asuttiin kodissa ja rakennettiin mökkejä. Meitä oli ensin kolme perhettä yhdessä, tilaa semmonen neljä neliötä ennen kuin omat saatiin. Että miehen olen sillä evakkomatalla vieläki.” (Ks. Aikio 2000; Lehtola 1994.) Jaakon perhe koki suuret taloudelliset tappiot menettäessään omaisuutensa luovutettujen alueiden mukana. Elämää alettiin rakentaa tyhjästä. Merkitykselliseksi nousi samalle paikalle asumaan jäävien perheiden tuki ja apu, koteja rakennettiin yhdessä (ks. Latvala 2006).

Pohdinta

Sotatoimet lähestyivät siviiliasutuksia ja tutkimushenkilöt näkivät sekä kokivat sodan uhkan elämässään. Osa heistä näki sotakalustoja ja kuuli sodan ääniä kauempaa, osa heistä koki sodan pommitukset ja suojautumisen konkreettisesti. Pohjois-Suomen väestön evakkoon lähtö pyrittiin tekemään hallitusti suunnitelmien mukaan, mutta tiedon ja väestön siirtäminen ei tapahtunut riittävän nopeasti: siviiliväestöä oli vielä Lapissa Lapin sodan alettua (ks. Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004). Toisinaan asian vakavuudesta ei kerrottu lapsille, sillä heitä haluttiin säästää lisähuolilta (ks. Oksanen 2007).

Lähtö evakkoon tapahtui nopeasti: matkaan otettiin, mitä mukaan mahtui ja mitä pakata ehdittiin. Suurin osa maallisesta omaisuudesta jätettiin taakse. Evakkomatka oli hidas, pitkä ja rankka. Tyypillistä oli, että kylät pyrittiin evakuoimaan ja majoittamaan yhdessä ryhmässä. Matkan aikana pysähdyttiin eri kohteissa, kunnes varsinainen sijoituspaikka löytyi. (Ks. Kortelainen 2008.) Aikuiset huolehtivat yleensä evakuoinnista, mutta myös osa lapsista, kuten tutkimushenkilöistä Matti. Hän otti vastuuta ja organisoi perheensä, karjan ja omaisuuden evakuoinnin. Yhteisenä kokemuksena tutkimushenkilöillä oli matkaaminen kotoa vieraaseen paikkaan, useat pysähdykset ja ihmispaljous. (Ks. Kujala 2007, 176; Sallinen-Gimpl 2005.) Yhteistä näille evakokolapsille oli myös se, että matkaa tehtiin äitien, sisarusten ja isovanhempien kanssa – isät ja perheen varttuneet pojat olivat sotarintamalla. Karja oli lähetetty matkaan jo aikaisemmin (ks. Oksanen 2007, 69). Haastateltavista neljä siirrettiin Ruotsiin ja yksi Läntisen Suomen alueelle. Perille saavuttua evakoille järjestettiin puhdistusmahdollisuus mahdollisten tautien leviämisen välttämiseksi sekä terveystarkastus (ks. Salminen 2007, 298).

Tutkimus osoittaa, että lasten sijoituspaikat evakkoaikana olivat erilaiset. Jaako ja Irma-Liisa olivat evakossa perheidensä kanssa, Kaarina siirtyi toiseen paikkaan, jossa mummonsä oli. Oskari siirrettiin sotalapseksi ruotsalaisperheeseen, ja Matti oli vastuussa pienimmistä sisaruksistaan turvautuen muihin aikuisiin. Tyypillistä oli, että useita perheitä asui pienissä tiloissa. Evakkopaikan majapaikoissa perheille pystyttiin usein osoittamaan vain hyvin pieni oma tila.

Elämässä korostui yhteisöllisyys ja toisista huolehtiminen. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että vieraat aikuiset huolehtivat toisten lapsista, ja kukin osallistui evakkopaikalla erilaisiin työtehtäviin taitojensa mukaan. (Ks. Latvala 2006.) Haastattelujen mukaan lasten vanhemmat olivatkin kiireisiä omissa askareissaan, mutta lapset kokivat turvallisuuden tunnetta olemalla isovanhempiensa ja toisten heistä huolehtivien aikuisten seurassa. Isovanhempien merkitys lasten elämässä oli haastateltavien mukaan suuri.

Asuminen evakkoleireissä tarkoitti sopeutumista uusiin olosuhteisiin ja asioihin, kuten erilaiseen ruokavalioon (ks. Rautio, Korteniemi & Vuopio 2004). Lasten elämään toi rytmitystä koulunkäynti, jota pyrittiin pitämään olosuhteiden sallimien puitteiden mukaan. Elämää helpotti myös leikkiminen, johon lapsilla oli aikaa. Aineisto osoittaa, että evakkolapset pyrkivät sopeutumaan ja nauttimaan arjen pienistä asioista, elämään ”hetkessä kiinni” kaoottisen elämän keskellä. Koulunkäynti, leikin aika ja säännölliset ruokailuajat noudattelivat kodin elämää ja toivat myös turvallisuuden sekä normaalin elämän tunnetta lapsille. Tutkimus osoittaa, että sotavuosina lapsena olleet pystyivät muistamaan heille merkityksellisistä kokemuksista yllättävän pieniäkin yksityiskohtia, kuten mummon tekemät letut, nallippyssyn ja punaiset raidat karkeissa.

Kun evakosta palattiin Suomeen, kotona odotti useimmiten lohduton näky; jälkeen jätetty koti ja omaisuus oli tuhottu tai anastettu ja Lappi miinoitettu. Ihmiset jäivät asumaan perhekunnittain pieniin tiloihin, kuten saunaan, ulkorakennuksiin ja muihin väliaikaistiloihin, joissa voitiin asua se aika, kun omaa kotia rakennettiin. Osa haastateltavista pystyi palaamaan sodan tuhoilta säilyneisiin kotitaloihinsa. Omaisuuden jättäminen vaikutti esimerkiksi Jaakon perheen elinkeinoon. Porotalous loppui, sillä porot, joissa omaisuus oli kiinni, jäivät Neuvostoliitolle luovutetuille alueille. Tämä vaikutti myös siihen, että kolttasaamelaisten yhteisö hajaantui, ja heitä muutti ripotellen eri paikkakunnille. (Ks. Aikio 2000; Lehtola 1994.)

Sota ja kodin jättäminen sekä muutto vieraaseen paikkaan, jopa vieraaseen maahan, ovat myös tämän päivän todellisuutta. Nykypäivän pakolaislapsilla ja maahanmuuttajilla sekä Pohjois-Suomen

evakkolapsilla on paljon yhteisiä kokemuksia. Usein osa perheestä on jäänyt taakse, ja useat lapset saapuvat maahamme ilman huoltajaa. (Ks. Heikkilä & Söderling 2013.) Pohjois-Suomen evakkolasten muistelmat auttavat valottamaan niitä kokemuksia, miten lapsi kokee sodan läsnäolon ja sodan vaikutukset elämässään. Tulokset valottavat myös toimintamalleja, joita Suomeen saapuvien tämän päivän pakolais- ja maahanmuuttajien vastaanottamisessa voidaan hyödyntää. Evakkolasten tutkimus osoittaa, että kotoutuminen uuteen paikkaan ei tapahdu nopeasti. Turvallisen aikuisen läsnäolo, arjen rytmittäminen sekä tutut rutiinit kodin elämästä helpottavat kuitenkin lapsen sopeutumista ja selviytymistä haasteellisissa olosuhteissa.

Kirjallisuus

- Abbott, H. Porter (2002): *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge University Press.
- Aikio, Niilo (2000): *Liekkejä pakoon. Saamelaiset evakossa 1944–1945. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.*
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina (2006): *Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä*. Teoksessa: Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 25-48.
- Heikkilä, Elli & Söderling, Ismo (2013): *Yksintulleet pakolaislapset – Unaccompanied refugee minors*. Siirtolaisuus-Migration, Supplement 2013, 53 s. Painosalama Oy, Turku.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000): *Tutkimus-haastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hyrkkänen, Markku (2002): *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere.
- Jermo, Aake (1977): *Kun kansa eli kortilla – Raporttaasi lähimenneisyydestä*. Otava, Keuruu.
- Jokipii, Mauno (1987): *Jatkosodan synty*. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–1941. Otava, Helsinki.
- KA (Kansallisarkisto), Puolustushallinnon asiakirjat, Lapin evakuointikäskyt.
- Kavén, Pertti (2010): *Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiiroissa Ruotsiin so-*

- tiemme aikana ja niiden jälkeen. Oy Nord Print Ab, Helsinki.
- Kivimäki, Ville (2006): Sodankokemushistoria. Teoksessa: Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodassa. Gummerus, Jyväskylä.
- Kortelainen, Pentti (2008): Kadonneet kylät –elävät suvut. Luovutetun Sallan alue sosiaalisen liikkuvuuden sekä kylien ja sukujen muotoutumisen valossa tarkasteltuna. Acta Universitatis Laponensis 134. Lapin yliopisto.
- Kujala, Erkki (2007): Sodan pitkä varjo. Sota-ajan lasten elämä. Kotimaayhtiöt Kirjapaja, Helsinki.
- Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iiris (2005): *Evakkolapset*. Ajatus Kirjat, Helsinki.
- Latvala, Pauliina (2006): Lapsuuteeni kuuluivat sota, siirtolaiset ja sankarihautajaiset. *Historiallinen aikakauskirja* 2, s. 142–152.
- Lehtola, Veli-Pekka (1994): Saamelainen evakko. Kustannus-Puntsi.
- Näre, Sari (2007): Sotaorpojen mykkä ikävä. Teoksessa: Näre, Sari, Kirves, Jenni, Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.) *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus*. Weilin + Göös, Helsinki, s. 139–169.
- Oksanen, Atte (2007): Evakkolasten kadotettu koti. Teoksessa: Näre, Sari, Kirves, Jenni, Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.) *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus*. Weilin + Göös, Helsinki, s. 69–101.
- Rajala, Pertti (1990): Talvisota ja jatkosota selkokielellä. Kirjastopalvelu, Helsinki.
- Rautio, Erkki, Korteniemi Tuomo & Vuopio Mirja (2004): Pohjoiset pakolaiset. Tietoja ja tarinoita Lapin sodasta ja lappilaisten evakkotaipaleelta. Pohjan Väylä Oy, Pello.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere.
- SA (Sota-Arkisto), valokuvat.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko (2005): Kokemustieto täydentää historiaa. Teoksessa: Kuorsalo, Anne & Salminen, Heikki (2007): Lappu kaulassa yli Pohjanlahden. Suomalaisen sotalaisten historia. Siirtolaisuusinstituutti. Vammalan kirjapaino Oy.
- Saloranta, Iiris (toim.) *Evakkolapset*. Gummerus, Jyväskylä, s. 11–34.
- Tepera, Tuomas (2007): Sota-ajan leikit ja koulu. Teoksessa: Näre, Sari, Kirves, Jenni, Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.) *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus*. Weilin + Göös, Helsinki, s. 31–67.
- Ursin, Martti (1980): Pohjois-Suomen tuhot ja jälleenrakennus saksalaissodan 1944–1945 jälkeen. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Kirjapaino Oy Kaleva, Oulu.
- Virkkunen, Juhani (2012): Miinojen ja räjähteiden siiviliuhrit Pohjois-Suomessa 1944–1949. Kirjapaino Kirja kerrallaan, Espoo.

Otamme vastaan lahjoituksia

Siirtolaisuusinstituutilla on sääntöjensä mukaan oikeus ottaa vastaan lahjoituksia ja testamentteja Suomesta ja ulkomailta. Aikaisemmin saamansa lahjoitukset instituutti on sijoittanut mm. tutkimusrahastoonsa, josta tuetaan vuosittain suomalaiseen siirtolaisuuteen liittyvää tutkimusta, dokumentaatiota ja konferenssitoimintaa.

Instituutissa ylläpidettävä siirtolaisuusarkisto ottaa myös vastaan lahjoituksena erilaisia dokumentteja jälkipolville säastettäväksi. Tällaista materiaalia ovat mm. käsikirjoitukset, kirjeet, valokuvat, äänilevyt ja pienimuotoiset tarve-esineet.

Yhteydenotot: Johtaja Ismo Söderling,
Arkistonhoitaja Jarno Heinilä,

isoder@utu.fi
jshein@utu.fi

+358-50-511 3586
+358-2-28 404 60